

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ З ДІСЛІВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОЦІННОЇ ПЕРЕРИВЧАСТО-ПОМ'ЯКШУВАЛЬНОЇ ДІЇ З ФОРМАНТАМИ ПО- + -УВА-

У статті описано валентність і функціональні параметри лексико-семантичних груп дієслів переривчасто-пом'якшувальної дії та структурні моделі речень, утворювані дієслівними предикатами з архісемою оцінної послабленої дії; виявлено основні параметри функціонування дієслів оцінних способів дієслівної дії.

Ключові слова: оцінні способи дієслівної дії, лексико-семантичні групи, архісема, уявно видове партнерство, формант, валентність, морфолого-синтаксична структура речення, дієслівний предикат, об'єкт, суб'єкт, знаряддя дії, локатив.

Активні лінгвістичні пошуки з 30-х рр. минулого століття, спрямовані на вербоцентричний напрямок у синтаксисі, викликали посилену увагу до дієслова як предикатного мовного знака та пов'язаних із його функцією й семантико-граматичною природою поняттєвих категорій: аспектуальності, валентності, модальності.

Метою статті є здійснити аналіз валентних можливостей дієслівних предикатів оцінної переривчасто-пом'якшувальної дії з формантами по+—ува-, простежити особливості формування моделей семантико-синтаксичної структури речень, виявити здатність дієслів оцінного способу дії реалізувати усі свої валентності або ж приєднувати інші контекстуально зумовлені обов'язкові компоненти.

Аналіз речень із дієслівними предикатами оцінних способів дії полягає у встановленні структурних схем як абстрактних синтаксичних зразків, за якими можуть бути побудовані окремі мінімальні відносно закінчені речення. За твердженням Й.Ф. Андерша, модель речення, його структурна схема має містити мінімальну кількість конститутивних компонентів і будуватися з урахуванням інтенційно-сполучувальних властивостей дієслова-предиката [1, 17]. Проте, крім облігаторних компонентів структурної схеми, до складу речення входять і факультативні компоненти, які, за визначенням Н.М. Арват, моделюють розширений структурний тип [2, 19].

На формально-граматичному рівні головну роль у структурі речення відіграють присудок (співвідноситься з предикатом), який виражає ознаку суб'єкта, і підмет (співвідноситься з суб'єктом), який виражає предмет думки. Вони несуть основне смислове навантаження у реченні, хоча у багатьох випадках наявність тільки предикативної пари не робить речення інформативно достатнім.

Дієслова оцінних способів дії як похідні утворення переважно зберігають валентні властивості дієслів-мотиваторів, але в контексті відображуваної ситуації, аналізуючи конотативні семи, певною мірою модифікують валентну рамку дієслівного предиката у формуванні семантико-синтаксичної структури речення. Так, наприклад, дієслово *танцювати* (позначає фізичну дію) здатне відкривати позиції суб'єкта, об'єкта або й співучасника (*хто танцює? що/який танок? з ким?*), а похідні від нього дієслова *пританцювувати*, *підтанцювувати* відкривають позицію суб'єкта-діяча, але, позначаючи акціональний процес, що супроводжує основну дію, не відкривають позиції об'єкта.

Дієслівні лексеми переривчасто-пом'якшувальної дії з формантами **по-** + **-ува-** характеризуються одно-, дво- і тривалентністю.

Одновалентні предикати оцінної процесно-пом'якшувальної дії формують типову структурну схему: **Subj – Vf Praed**.

Дієслова оцінної процесно-пом'якшувальної дії здатні позначати фізичний, психічний стан особи (*подрімувати*, *поболовати*, *поживати* тощо), супровідний вияв емоційного стану (*похлипувати*), природні явища (*погуркувати*, *погримувати*, *покрапувати*). Одновалентні дієслівні предикати на позначення оцінної супровідної дії, що проявляється злегка, час від часу, поєднуються лише з лівобічним компонентом і правобічних актантів не передбачають. Лівобічний компонент при одновалентних предикатах аналізованих лексико-семантичних груп представлений словоформами називного відмінка, або виражений імпліцитно. Наприклад: **N₁ – Vf: *Із-за Басевої гори виповзає чорна, як ніч, хмара, суне понад жовтими стернями, час від часу погримує грім, і все навколо темніє, робиться страшним та непривітним*** (Г. Тютюнник, 269).

При одновалентних предикатах, що передають фізичний чи психічний стан особи (*поколювати*, *постогнувати*, *покашлювати*, *покректувати*, *покахикувати*, *похронувати* тощо),

наявний суб'єктний компонент, напр.: *Максим, поки вистачає його рук, і собі – аж **покректує** від напруги – пособляє старому чумакові* (М. Стельмах, Т.1, 235); *І сідали вони, господарі, розправляти вуса, **покахикували** в жмені, вирішували свою долю* (Г. Тютюнник, 396).

У випадку вживання у безособовому значенні дієслова на позначення природних явищ, фізичного чи психічного стану суб'єкта не потребують відкриття валентної позиції для суб'єкта дії і характеризуються нульовою валентністю, напр.: – **V_{imp}** – *А здалеку **погуркувало**, мов там шумів дощ і небо розсікали блискавки під громові удари* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 243) (СУМ, VI, 728); **Поколює** в грудях.

Якщо йдеться про вияв фізичного стану особи, можливий імпліцитний об'єктний актант, напр.: **N₁ – Vf**: *Син відразу помітив, що **на голові** старенької матері **полискує** срібляста, зрадлива сивина.*

У контексті одновалентні предикати, що позначають фізичний чи психічний стан особи, природні явища, що сприймаються зором, іншими відчуттями (*подувати, подимати, подихати, порикувати, поблискувати* тощо), виявляють здатність відкривати валентні позиції локатива або джерела чи знаряддя дії, напр.:

1) **N₁ – Vf – _{праеп}N₂**: *Воно ї не дивно, що в Омелька голова **поболує**.*

2) **N₁ – Vf – N₄**: *Холод **неприсмно поколював** тіла* (Шовк., Інженери, 1935, 158) (СУМ, VII, 36);

3) **N₁ – Vf – _{праеп}N₆**: *Від важкої роботи щось **поколює** в боку* (Г. Тютюнник, 285);

4) **N₁ – Vf – _{праеп}N₂**: *Старий дзвонар привітно усміхнувся у **грубезні вуса**, **поверх яких поблискувала** паморозь* (М. Стельмах, Т.6, 33).

Предикати *повівати, подихати* на периферії репрезентують сему «віяти не дуже сильно, обдавати злегка, час від часу холодом, теплом, яким-небудь запахом тощо» і потребують біля себе правобічного компонента, що вказує на джерело стану природи, і можуть бути кваліфіковані як складені присудки:

N₁ – Vf – N₅(In): *Зійшли сніги, шумить вода, **весною повіва*** (П. Грабовський, 100); *Світанок **подихав свіжістю і прохолодою***. Пор.: *Зійшли сніги. Весніє і Повітря ставало свіжіше.*

Структурна схема з дієслівними предикатом *поблискувати* може бути реалізована наявністю тільки «уявного» суб'єкта: **N₁ – Vf**: *На небі блискавиця **поблискує**.*

У контексті предикат відкриває позицію для знаряддя дії, що реалізується безприйменниковою формою орудного відмінка: **N₁ – Vf – N₅(In)**: *Кіпніс розказував мені це з гумором, **поблискуючи окулярами** (З любов'ю, 58); *Оксен, **ще веселіше поблискуючи очима**, ступнув до дверей* (Г. Тютюнник, 401).*

Двовалентні предикати з формантами **по-** + **-ува-** позначають рух, переміщення, процеси мовлення, мислення, розумової діяльності; супровідний вияв емоційного стану, почуттів особи; процес, що здійснюється за допомогою органів чуття. Аналізовані типи предикатів формують структурні схеми:

Subj – Vf Praed – Obj

Дієслівний предикат, виражений формою особового дієслова, програмує позиції суб'єкта та об'єкта: *«Так, - думав Тимко, **посмоктуючи** самокрутку і пускаючи мимо плечей густий димок. – Жить на світі також не солодко, все на щастя надієшся, а недоля по серцю б'є»* (Г. Тютюнник, 118).

Subj – Vf Praed – In

Дієслівний предикат, виражений формою особового дієслова, програмує позиції суб'єкта та інструмента дії: *Він саме, **попихкуючи** люлькою, картинно стояв у світі з рясними складками і сивій смушевій шапці...* (М. Стельмах, Т.1, 227).

1. Правобічні компоненти при двовалентних дієслівних предикатах з формантами **по-** + **-ува-** на позначення **руху, переміщення у просторі** (*погулювати, походжати, пострибувати, пошкандибувати* тощо) представлені безприйменниковою формою знахідного відмінка та орудного (знаряддя дії), наприклад:

1) **N₁ – Vf – N₄**: *Думаєте, горілка, - невірна дівка? – **вчвертьока подивився** на старого, що **погойдував** сивину під сивиною колосків, і, кривлячись, **перехилив бісову кров*** (М. Стельмах, Т.6, 25);

2) **N₁ – Vf – N₅(In)**: *Жаліючи старого Яця з Гори, відомого коваля на всю округу, люди **скорботно похитували** головами...* (П. Колесник, 17).

За словами М.І. Степаненка, у складі дієслів руху та переміщення виокремлюються дієслова самостійного руху / несамостійного руху, самостійного переміщення / несамостійного

переміщення [4, 19]. Дієслова руху, що позначають акціональний процес, репрезентують рух, не спрямований до певного пункту (від певного пункту) переміщення, оскільки їхні семи, які «можуть, але не обов'язково повинні реалізуватися» [3, 108], визначають їхню факультативну валентність.

Наприклад, у Григорія Тютюнника подибуємо дієслова *пошкрьобувати*, *покульгувати* на позначення переміщення у просторі, яке формує речення за структурною схемою: $N_1 - Vf - L$: *Йонька пошкрьобував по хаті* (Г. Тютюнник, 86); *Через кілька часу кремезний Гаврило покульгував біля гарби, здивовано знизував плечима* (Г. Тютюнник, 86), де предикат руху передбачає факультативну валентність.

У контекстних умовах предикати на позначення руху, переміщення можуть втрачати необхідність відкривати валентну позицію для правобічного актанта і характеризуватися одновалентністю та можливістю уведення обставинного детермінанта, напр.: *То уражений Данило ходить-походжає* (С. Руданський, 173).

2. Правобічні компоненти при двовалентних дієслівних предикатах з формантом **по-...-ува-**, що позначають **процес мовлення, мислення, розумової діяльності**, спрямованої/не спрямованої на об'єкт (*подумувати, покрикувати, покликувати, понукувати, погейкувати* тощо), представлені безприйменниковою та прийменниково-відмінковими формами знахідного, наприклад:

1) $N_1 - Vf - N_4$: *Проте вождя починав особливо голосно курликати, непокоївся, повертав голову, наче покликував тих, хто відставав* (Колесник, 19); *Так собі і фітьфітькають (хурицики), а далі за ріжки та похваляють один одного* (Кв.-Осн., II, 1956, 146)(СУМ, VII, 444);

2) $N_1 - Vf - \text{праер}N_4$: *Коли-не-коли Янек озирався, глипав на дівчаток, зітхав, сіпав за віжки, погукував на коней, що зомліли під полуденним сонцем...* (П. Наніїв, 12).

В окремих випадках двовалентні предикати на позначення мовленнєвої діяльності виявляють здатність відкривати позицію для актанта, що виражає функцію об'єкта-адресата, напр.:

$N_1 - Vf - \text{праер}N_5$: *З людьми й словечка не промовить(доня), а перед батьком розпускає язика, побріхує ...Мачуха така й сяка, вино п'є, в корчмі гуляє* (Коцюб., I, 1955, 264) (СУМ, VI, 627).

У художніх творах українських письменників об'єктна синтаксема при двовалентних предикатах може бути виражена підрядною частиною складнопідрядного речення, напр.: *Не допускаючи цього, він, проте, іноді помірковував, що, припустимо, його вб'ють і тоді Орися вийде заміж за іншого* (Г. Тютюнник, 275).

3. У правобічній позиції при двовалентних дієслівних предикатах, що позначають **супровідний вияв певного емоційного стану чи процесу** (*почмихувати, посіпувати, похвиськувати, подригувати, поморгувати, покиувати* тощо), перебувають переважно словоформи орудного відмінка без прийменника, напр.:

$N_1 - Vf - N_5(\text{In})$: *Їй дуже насувала ця хустинка,.. й навіть пристаркуватий Сильвестр ележно пошморгував носом, коли проходила мимо...* (Г. Кулеба, 15).

4. Об'єктні синтаксеми при двовалентних предикатах, що позначають процес **уживання їжі суб'єктом** (*похрумувати, покльовувати, пожовувати, посьорбувати, потягувати, подзьобувати, поплямкувати, посмоктувати, попивати, поскубувати, поцмулювати*), представлені безприйменниковими словоформами знахідного та орудного відмінків, напр.:

1) $N_1 - Vf - N_4$: *Він вигідно розсівся і став розказувати, попиваючи вино, яке приніс Мстислав у чималенькому глиняному дзбанку для гостя* (Ю. Опільський, 140); *Перепивали запіканкою, а попивали угорське вино, на гадку гетьмана, найкраще у світі* (Б. Лепкий, 22); *Саме так, мовчки, поскубуючи траву, й підійшов він (кінь) до Сироватки і цього разу* (Ю. Мушкетик, 279);

2) $N_1 - Vf - N_5(\text{In})$: *Мотронка була ціла! Боліла в неї голова ще й досі, але ніхто не тривожив спокою пасіки, бджоли гуділи заспокійливо, коні наслися, похрумуючи травою, козаки грілися на сонечку* (П. Загребельний, 226).

У контексті аналізовані предикати можуть прислужувати інші, обов'язкові в певному контексті компоненти: $N_1 - Vf - N_4 - N_5(\text{In})$: *Зоотехнік, посапуючи, посьорбуючи повітря синіми губами, схожими на ставкових п'явок, несе до автобуса, в магазин чи на пошту свого живота, викоханого за все життя...* (Є. Гуцало, 185).

Предикати такого типу переважно приєднують обставинний поширювач, виражений прислівниками *тихо, тихенько, злегка, час від часу*.

Дієслова оцінної процесно-пом'якшувальної дії з формантами **по-+-ува-** становлять незначну кількісну групу **тривалентних предикатів**, що позначають конкретну фізичну дію, яку виконує суб'єкт злегка, з послабленим відтінком повторюваності і кратності; процес звучання, що здійснюється з переривчастою кратністю; позначення відчуттів, що сприймаються органами чуття.

Тривалентні предикати відзначаються наявністю у структурній схемі одночасно двох залежних актантів, один з яких (внутрішній) позначає об'єкт висловлювання, а другий (зовнішній) – адресата дії або вказує на особу (предмет), з якою відбувається дія. Такі дієслова у традиційній граматиці визначають як лексеми з подвійним керуванням.

Правобічні компоненти представлені словоформами у непрямих відмінках: об'єкти дії оформлені основним морфологічним варіантом об'єктної синтаксеми – знахідним відмінком з прийменником і без прийменника; локативну синтаксему заповнює форма місцевого відмінка, адресат мовлення представлений давальним відмінком без прийменника, знаряддя дії – орудним відмінком з прийменником чи без прийменника.

Аналізовані валентнісні типи предикатів формують структурні схеми:

S – V_f Praed – Obj – Obj

Дієслівний предикат, виражений формою особового дієслова, програмує позиції суб'єкта та об'єктів: *Через кілька днів навіть старі цигани, які спостерігали за нами, схвально **поплескували** мене по плечах* (Ю. Лавриненко, 8).

S – V_f Praed – Obj – In

Дієслівний предикат, виражений формою особового дієслова, програмує позиції суб'єкта, об'єкта та інструмента дії: *... А коли вдосвіта прокинувся від того, що розвалювалася голова, виявив біля себе кругленьку Адамцеву Галинку, яка сиділа на краєчку ліжка й своєю ніжною рукою **погладжувала** його розкошлану голову* (Г. Кулеба, 23).

Спільним для цих різновидів речень є те, що своєю семантикою вони передбачають обов'язкові компоненти: суб'єкт і два об'єкти, яким на формально-граматичному рівні відповідають підмет і додатки.

1.0 Об'єктна позиція при тривалентних дієслівних предикатах на позначення **конкретної фізичної дії** (*пошмикувати, погладжувати, пострілювати, похлюпувати, побризкувати, постукувати, поляпувати, поплескувати, поштурхувати* тощо), яку виконує суб'єкт злегка, з послабленим, переривчастим відтінком повторюваності і кратності, може бути експлікованою безприймениковою формою давального, знахідного, орудного відмінків та прийменниковою формою родового, знахідного і місцевого відмінків. Наприклад:

1) **N₁ – V_f – праер N₄ – N₅ (In)**: *А не тайожний, - згодився Сірко, **постукуючи** люлькою об поліняку та натоптуючи її помалу знов* (І. Багрянний, 107);

2) **N₁ – V_f – N₄ – праер N₆(Lok)**: *Січовики реготалися; ледве Сироватка виліз на берег, обступили його, **поплескували** старого козака по плечах, тусали під боки, а Кайдан підняв дозорця й погуцав на руках, як дитину* (Ю. Мушкетик, 13).

Об'єктна позиція при дієслівних предикатах на позначення конкретної фізичної дії, може бути експлікованою формою знахідного або орудного відмінків без прийменника (*потирати (руки/руками), потискувати (руку/рукою), покусувати (зубу), посмоктувати (зубами), позирати (очима), пошкрябувати (пальцями)* та ін), напр.:

1) **N₁ – V_f – N₄**: *Тимко лежав мовчки, сердито **покусуючи** губи ...* (Г. Тютюнник, 270); ***Погладжуючи** навколо оселедця виголену до синяви голову, Богун читав* (Н. Рибак, Т.1, 122);

2) **N₁ – V_f – N₅(In)**: *А він, **попихкуючи** люлькою, пройшов по тяжкій від роси траві, навіть не глянув на черешню...* (М. Стельмах., Т.1, 336); *Заскрипіла гарба, і круторогі воли, **помахуючи** муругими головами, протюпали мимо корівника* (Г. Тютюнник, 110).

2. Тривалентні дієслівні предикати на позначення **процесу звучання**, що здійснюється час від часу, з переривчастою кратністю (*погрюкувати, постукувати, похльостувати, постьобувати, похльоскувати, поляскувати* тощо), можуть бути експліковані формою знахідного та орудного відмінків без прийменника чи прийменниковою формою місцевого відмінка, напр.:

1) **N₁ – V_f – N₅(In) – праер N₆(Lok)**: *Ішов (Гнат), **поляскуючи** прутиком по халявах, золотий зуб горів на сонці* (Г. Тютюнник, 113);

2) **N₁ – V_f – N₄ – праер N₆(Lok)**: *Блискуче, омите недавнім дощем віття придорожніх верб ніжно **постьобувало** його по грудях і картузі, бризкало теплою росою на лице і руки* (Г. Тютюнник, 190).

Об'єктна позиція при дієслівних предикатах на позначення процесу звучання, що здійснюється час від часу, з переривчастою кратністю, може бути експлікованою формою

знахідного відмінка з прийменником чи без прийменника (*побренькувати, похрускувати, посвистувати, потьохкувати, попискувати, поцвіркувати, подзелькувати, порикувати, поскрипувати, побрязкувати тощо*), напр.:

1) $N_1 - Vf - N_4$: *Ось він і сьогодні біжить, **посвистує** мелодію, наслідуючи птахів* (П. Колесник, 20);

2) $N_1 - Vf - \text{праер}N_4$: *І клопітлива самка... відкладе шестеро трохи більших, як горошина, яєчок і потім довго сидітиме на них, сварлива та вередлива, грізно **попискуючи** на самця, якщо він мало приносить їй їжі...* (Г. Тютюнник, 198). Дієслівний предикат, виражений формою особового дієслова, програмує позиції суб'єкта та локатива: *У хаті було темно, в печі мирно **потріскувало** соняшничиння, і на душі в хлопця було спокійно* (В. Козаченко, Т.1, 432).

У творах художньої літератури семантика предиката переривчасто-пом'якшувальної дії на позначення процесу звучання не завжди вимагає уведення об'єктного компонента. У такому разі предикат реалізує одну валентність: $N_1 - Vf$: *Під кінськими копитами лунко **похрускував** молодий льодок...* (Ю. Малик, 78); *Попід вікнами, оццасливлені пробудженням природи, радісно **попискують** синички, а табунці горобців, зібравшись у ватаги, з'ясовують свої «парубоцькі стосунки»* (В. Скуратівський, 15); *Стиха **потріскує** в материних пальцях куделя, чути легкий шерех веретена* (П. Колесник, 34).

На вербальному рівні, якщо йдеться про вияв процесу звучання, що здійснюється істотою чи неістотою, дієслово-предикат не потребує правобічного актанта і реалізує тільки позицію суб'єкта: *Вони не лементували, а кортко, хрипко **погавкували**, норовили стрибнути на груди* (Ю. Мушкетик, 126); *Чутно лише, як **потріскують** зиндри та хлопче по камінню Сян* (П. Наніів, 16); *А у снах жінці **поскрипують** нові кленові двері, на ясных, як сльоза, вікнах сяє поранкове сонце* (М. Стельмах, 237).

3. Правобічні компоненти при тривалентних дієслівних предикатах з формантами **по-+-ува-** на позначення дії (процесу), що здійснюється за допомогою органів чуття (*позирати, поглядати, почухувати, почісувати, понюхувати* тощо) представлені граматичними формами знахідного та орудного відмінків з прийменниками та без прийменників та місцевого з прийменником. Наприклад:

1) $N_1 - Vf - N_4 - N_5(\text{In})$: *Пристаркуватий Сильвестр... **попасував** очима Лександрині смагляві, мовби одлиті з дивовижної бронзи, литочки* (Г. Кулеба, 15); *Господар **почісував** довгими пальцями густу чорну бороду, в очах його світилися співчуття й насміх...* (Ю. Мушкетик, 295);

2) $N_1 - Vf - \text{праер}N_4 - N_5(\text{In})$: *Гир-гир! – подразнилась Олександра, **поглядаючи** на його хитримі очима* (М. Коцюбинський, 66); *Піт великими краплями котився на його руді вуса, і він обтирав його рукавом сорочки, **поглядаючи** на гостей хитримі сірими очима* (М. Коцюбинський, 28);

3) $N_1 - Vf - N_4 - \text{праер}N_6(\text{Lok})$: *- Хто там? – голосно крикнув Гнат, **помацуючи** в кишені рублену ручку револьвера* (Г. Тютюнник, 111).

У контексті тривалентний предикат на позначення оцінної переривчасто-пом'якшувальної дії може втрачати здатність відкривати позицію для третього актанта і утворює двокомпонентну реченнєву структуру, напр.:

1) $N_1 - Vf - N_4$: *- Розійшлися! Шабаш!.. – грізно гукає Окунь, однією рукою показуючи на двері, а другою **помацуючи** свою начальницьку бляху* (М. Стельмах, Т.1, 387); *Покотом полягали на соломі біля гарби, розташовувалися по-домашньому: скидали взуття, розвішували на колесах онучі, блаженно покректували, **почухували** спину* (Г. Тютюнник, 286);

2) $N_1 - Vf - N_5(\text{In})$: *На церковному карнизі, попідбиравши лапки, сиділи голуби, сизими намистинками очей **позирали** вниз, здавалося, їм теж було цікаво* (Ю. Мушкетик, 307);

3) $N_1 - Vf - \text{праер}N_4$: *Сидить баба на порозі, землю колупає, на садочок, на вишневий, скоса **поглядає*** (С. Руданський, 190); *І йде погордо коридорами школи такий панич, зверхньо **позираючи** на інших* (В. Скуратівський, 36);

4) $N_1 - Vf - \text{праер}N_2(\text{Lok})$: *Кругом себе (Данило) **поглядає**, в злості промовляє...* (С. Руданський, 173).

Отже, предикати оцінної переривчасто-помякшувальної дії з формантами **по-+-ува-** переважно характеризуються одно-, дво-, тривалентністю. Одновалентними є дієслівні предикати на позначення фізичного, психічного стану суб'єкта та природних явищ. Двовалентністю характеризуються дієслова, що позначають конкретну фізичну дію, рух, переміщення у просторі, супровідний вияв емоційного стану, почуттів особи, процес, що здійснюється за допомогою органів

чуття, процес звучання та вживання їжі. Тривалентні предикати позначають конкретну фізичну дію, процес мовлення та відчуття, що сприймаються органами чуття.

Предикати оцінної переривчасто-пом'якшувальної дії на позначення певного фізичного процесу виявляють здатність відкривати позиції для правобічних актантів, що заповнюються різними граматичними формами, напр.: *потріскувати* в печі (*де?*), соляркою (*чим?*), після них (*після кого?*); *порипувати* корбою (*чим?*), *подзв'якувати* (*побрязкувати*) бубонцями, монетами, зброєю, ланцюгом (*чим?*), на вибоях (*де?*).

На синтаксичному рівні дієслова оцінної переривчасто-пом'якшувальної дії не завжди здатні реалізувати усі свої валентності або ж можуть приєднувати інші контекстуально зумовлені обов'язкові компоненти. Тобто у реченні можуть вербалізуватися не всі семантичні актанти, якісь із них можуть бути представлені імпліцитно. Те саме дієслово зі значенням переривчасто-пом'якшувальної дії здатне функціонувати як одно-, дво-, тривалентний предикат. У випадку непрямих значень дієслово може містити вказівку і на інші семантичні актанти, які на поверхневому рівні речення є факультативними (*поблискує* блискавка, зброя, очі тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. / Й. Ф. Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 191 с.
2. Арват Н. Н. Аспекты изучения простого предложения / Н. Н. Арват. – Черновцы, Черновицкий государственный университет, 1972. – 42 с.
3. Гайсина Р. М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке / Р. М. Гайсина. – Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1981. – 105 с.
4. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення / М. І. Степаненко. – Полтава: АСМІ, 2004. – 404 с.; бібл. 405 – 442; список скорочень 443 – 460 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Багрянний І. Тигролови [текст]: роман. Морітурі: драматична повість / І. Багрянний. – К.: [б. в.], 2000. – 364 с.: іл., портр. – (Бібліотека школяра).
2. Грабовський П. А. Поезії / Павло Арсенович Грабовський; упоряд. В. Святотця; передм. Б. Олійника; іл. худож. Н. Денисової. – К.: Дніпро, 1979. – 231 с.
3. Гуцало Є. П. Що ми знаємо про любов. Оповідання / Євген Пилипович Гуцало. – К.: Рад. письменник, 1979. – 340 с.
4. З любов'ю і болем: Спогади про Павла Тичину: [збірник, присвячений 75-річчю Уманського державного педагогічного університету] / упоряд. М. Павленко. – К.: Міленіум, 2005. – 350 с.
5. Загребельний П. Я, Богдан (Сповідь у славі): [роман] / Павло Загребельний. – К.: Дніпро, 1986. – 492 с.
6. Козаченко В. П. Твори: у 4-х т. / В.П. Козаченко. – К.: Дніпро, 1979 – Т. 1. – 1979. – 534 с.
Т. 3. – 1980. – 576 с.
7. Колесник П. Й. Терен на шляху: [роман] / П.Й. Колесник. – Львів: Каменяр, 1980. – 470 с.
8. Коцюбинський М. М. Твори: в 3-х т. / М.М. Коцюбинський. – К.: Дніпро, 1988 – Т. 1: Оповідання. Повісті (1891–1990). – 1988. – 318 с.
9. Кулеба Г. І. Терпка роса: Повісті та оповідання / Г.І. Кулеба. – К.: Рад. письменник, 1979. – 223 с.
10. Лепкий Б. С. Мазепа: Трилогія. 1. Мотря: [іст. повість у 2-х т.] / Б.С. Лепкий; худож. оформл. Б.Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1991. – 424 с.
11. Мушкетик Ю. М. Яса: [роман] / Ю.М. Мушкетик. – К.: Рад. письменник, 1987. – 597 с.
12. Наніів П. І. Тричі продана: [роман] / П.І. Наніів. – К.: Укр. письменник, 1993. – 302 с.
13. Опільський Ю. Золотий Лев: [повісті] / Юліан Опільський; упоряд., авт. післямови Р.Т. Гром'як. – К.: Дніпро, 1989. – 414 с.
14. Рибак Н. С. Переяславська рада: [роман]: у 2-х т. / Н.С. Рибак. – К.: Рад. шк., 1988. – Т. 1, кн. 1–4. – 479 с.; Т. 2, кн. 1–4. – 494 с.
15. Руданський С. В. Твори / С.В. Руданський. – К.: Дніпро, 1978. – 263 с.
16. Склярєнко С. Д. Володимир: [роман] / худож. Г.В. Акулов / С.Д. Склярєнко. – К.: Веселка, 1991. – 539 с.
17. Скуратівський В. Т. Місяцелік: [укр. нар. календар] / В.Т. Скуратівський. – К.: Мистецтво, 1993. – 208 с.
18. Скуратівський В. Т. Покуть / В.Т. Скуратівський. – К.: Довіра, 1992. – 236 с.
19. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. кол.: І.К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
20. Стельмах М. П. Твори: в 7-и т. / М.П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1982 – Т. 1. – 1982. – 656 с.
Т. 2. – 1982. – 592 с.
Т. 4. – 1983. – 712 с.
Т. 6. – 1983. – 606 с.
21. Тютюнник Г. М. Вир: [роман] / Г.М. Тютюнник. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 592 с.
22. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1974. – 624 с.

В статті описані валентність і функціональні параметри лексико-семантичних груп глаголів прерывисто-смягчительного действия, а также структурные модели предложений, образующихся глагольными

предикатами с семантикой оценочного ослабленного действия; определены стилистические возможности функционирования глаголов оценочных способов действия.

Ключевые слова: оценочные способы глагольного действия, лексико-семантические группы, архисема, формант, валентность, семантико-синтаксическая структура предложения, глагольный предикат, субъект, объект, адресат, инструменталь, локатив.

The article describes the valency and functional parameters of lexical-and-semantic groups of verbs of broken softening action; gives structural patterns of sentences formed by verbal predicates with the meaning of appraisal weakening action; reveals stylistic possibilities of verbs of appraisal mode of action.

Key-words: appraisal modes of verbal action, lexical-and-semantic groups, archsema, connotation, imaginary aspectual partnership, formant, valency, morphological-and-syntactic structure of a sentence, verbal predicate, subject, object, instrument of action, locative.